

Veld, R. J. in 't. (2016). Fundament van beschaving: een dubieuze metafoor. In C. Geldof, C. Hageman, S. Hoogeveen, L. Scholtus, & M. Schooleman (Red.), *Bijdragen aan beschaving. Hoger onderwijs als fundament. Liber amicorum Ad de Graaf* (pp. 112-115). Den Haag: Vereniging Hogescholen.

Fundament van beschaving: een dubieuze metafoor

Roel in 't Veld

Bij het afscheid van een coryfee als Ad de Graaf, die in de afgelopen decennia steeds aanwezig bleek als het er toe deed, past aandacht voor de toekomst in het licht van een eerbaar verleden. Het voor dit *liber* gekozen thema behelst een metafoor. Na enige overdenking wil ik mij tot de metafoor kritisch verhouden. Een dergelijke opstelling past mijns inziens ook goed bij het wikkende en wegende karakter van Ad.

Terugblik

Wie terugkijkt naar het hoger onderwijs van vijftig jaar geleden, ziet formeel alleen wetenschappelijk onderwijs. Tot de komst van de Wet op het hoger onderwijs en wetenschappelijk onderzoek (Whw) in 1989 viel het hoger beroepsonderwijs immers binnen het bereik van de Wet op het voortgezet onderwijs. Zeer veel uiteenlopende instellingen voor beroepsonderwijs werden bestierd vanuit het departement. En wel zeer paternalistisch in een gezamenlijke inspanning om je niet al te veel aan te trekken van de wet voor zover die hinderde.

Dat wetenschappelijk onderwijs was toen nog betrekkelijk kleinschalig, deels verzuild en maar heel betrekkelijk toegankelijk voor sociaaleconomisch zwakke groepen. Binnen dit wetenschappelijk onderwijs bevonden zich weer specifieke configuraties zoals de studentencorpora waar de netwerken van de toekomst werden gesmeed. Extreme stratificatie was daar het kenmerk.

Sindsdien is veel veranderd. De schaal van het wetenschappelijk onderwijs is verviervoudigd, al is het moeilijk tellen in een land waarin vanwege internationali-

sering in het wo meer mastergraden per jaar worden verleend dan bachelorgraden. De toegankelijkheid voor sociaaleconomisch zwakken is tot in de jaren tachtig behoorlijk verbeterd om daarna te stagneren. Mijn impressie is dat maatschappelijke stratificatiepatronen minder strikt zijn dan eerder.

Het hoger beroepsonderwijs – eertijds eveneens verzuild – is minstens even stormachtig gegroeid en ondergebracht in een aantal hogescholen. Een weliswaar veel groter aantal dan dat van de wo-instellingen, maar de tien grootste hogescholen herbergen een zeer aanzienlijk percentage van het gehele hbo. Interessant is dat het hbo nimmer een krachtig aandeel rijksinstellingen kende, het wo wel. De belangrijkste leerweg voor emancipatie van niet traditioneel hoog opgeleide bevolkingsgroepen verloopt via het hbo.

Tweesporig stelsel

Het hoger onderwijs is in ons land tweesporig gebleven, althans bestuurlijk en formeel. De komst van de bachelorgraad laat onvermijdelijk het onderscheid vervagen. Inhoudelijk was het onderscheid altijd al dubieus. Het wo was vanaf zijn geboorte voor een flink deel beroepsonderwijs. Dominee en dokter, later ook tandarts en talloze andere beroepsbeoefenaren ontvingen hun professionele vorming binnen het wo. Dus de opbouw is allerminst logisch.

De Nederlandse ontwikkeling is verre van uniek. Bijzonder was de zeer late aanvang van educatieve vrouwenemancipatie, en tot voor kort bungelde ons land helemaal onder in de rij met betrekking tot het percentage vrouwelijke hoogleraren. Een tweede bijzonderheid werd lang gevormd door het kwantitatieve overwicht van het hbo boven het wo.

Ons land heeft een hoger-onderwijsstelsel dat niet al te veel afwijkt van dat in onze nabuurlanden. We stevenen af op een situatie waarin de helft van de bevolking een of ander diploma in het hoger onderwijs behaalt.

Fundament van beschaving?

Wie spreekt over een fundament van beschaving gebruikt grote woorden. Een constructie steunt op een fundament. Fundament van beschaving verwijst naar dat waarop beschaving steunt. De stelling luidt dus dat beschaving steunt op hoger onderwijs. De term beschaving kent overigens vele definities. We zien af van: beschaving is een kannibaal die met mes en vork eet. Ook voegen we ons niet naar Oswald Spengler die in zijn *Untergang des Abendlandes* (1923) beschaving beschreef als de onheilspellende laatste fase van een cultuur, namelijk die fase waarin de ontwikkeling tot stilstand is gekomen.

We voegen ons hier naar de dominante omschrijving van beschaving als: waarden en normen die het samenleven vormgeven. Dus is hoger onderwijs een fundament van beschaving voor zover het vorm geeft aan de ontwikkeling van of

bestendinging van normen en waarden, ook buiten dat onderwijsbestel zelf. Op welke cruciale punten heeft het hoger onderwijs dat in de afgelopen halve eeuw tot stand gebracht?

Het kost mij moeite tot drie te tellen:

1. Binnen de universiteiten ontwikkelde zich internationaal aan het einde van de jaren zestig een krachtig democratiseringsideaal. Dat leidde tot interne democratisering van de bestuursstructuur van de universiteit, maar oefende ook wel elders in de samenleving invloed uit. Een kleine halve eeuw later is er weinig van over. Op machtsherstel beluste bestuurders hebben in overeenstemming met sommige ministers de interne democratie grotendeels om zeep geholpen.
2. In veel landen is de vredesbeweging in hoge mate vanuit universiteiten gevoed, maar in ons land slechts zeer ten dele. Die telt niet mee. Iets overeenkomstigs geldt voor de beweging in de richting van duurzame ontwikkeling, met uitzondering van klimaatbeleid, waar de internationale wetenschap – ook de Nederlandse – krachtige impulsen heeft gegeven.
3. Het vergroten van gelijkheid van kansen, onafhankelijk van afkomst, ter wille van een rechtvaardige samenleving. Zoals hierboven aangestipt heeft het Nederlandse hoger onderwijs een prestatie geleverd door de toegankelijkheid van wo en hbo voor niet-traditionele bevolkingsgroepen te vergroten. Deze opmars stokt echter, en recent zijn signalen zichtbaar dat er sprake is van achteruitgang. Zo is in de afgelopen tien jaar het studiesucces in het hbo van niet-westerse allochtonen die zijn doorgestroomd uit het mbo met meer dan dertig procent gedaald! Momenteel voeren wij onderzoek uit naar de oorzaken hiervan. Het lijkt er op dat een aantal elkaar onderling versterkende factoren werkzaam is, ondermeer de volgende:
 - de armen zijn armer geworden, wat leidt tot toenemende druk op jongeren uit die groepen om bijdragen te leveren aan zorg en inkomen;
 - het hbo heeft zich inhoudelijk ontwikkeld in de richting van meer nadruk op onderzoek en andere formeel-cognitieve vaardigheden, waarin vruchten van opvoeding een aanzienlijke rol spelen;
 - de demotiverende werking van discriminatie op de arbeidsmarkt, te beginnen met gunning van stages, werpt schaduwen terug naar studiemotivatie.Indien het hoger onderwijs een fundament van beschaving zou zijn, zouden de gezamenlijke bestuurders zich thans op de barricaden bevinden en niet in conferentieoorden.
4. Het bevorderen van pluralisme. Dit vind ik wel een serieus punt. Ontzuiling was een Europees fenomeen, maar in Nederland is na de ondergang van het universitaire marxisme een mild pluralisme komen bovendrijven. Dat beïnvloedt tot op zekere hoogte ook andere delen van de samenleving.

Een spiegel

Het hoger onderwijs lijkt mij meer een spiegel van de samenleving, dan het fundament van beschaving. En die samenleving is niet zo beschaafd. Meritocratie is in het hoger onderwijs zonder bedenkingen als voornaamste waarde aanvaard, waarbij de merites vooral in monetaire termen zijn benaderd. Ontplooiing is nog slechts binnen monetaire doelen aan de orde. Esthetiek is secundair. In de essaybundel *De Echte Dingen* (2015) hebben wij opgemerkt, dat de kwalitatieve top van de werkgevers nu juist veel nadruk legt op die competenties die wij meestal meer in de hoek van de ontplooiing dan in die van de cognitieve vorming zoeken.

Kentering is dus wenselijk. Dat vereist ook leiders van instellingen en brancheorganisaties die hun blik meer richten op de samenleving in den brede dan voortdurend te staren in het licht van Haagse schijnwerpers.

Referenties

Spengler, O. (1923). *Der Untergang des Abendlandes*. München, CH: Beck.

Veld, R. in 't (Red.). (2015). *De echte dingen. Essays over de kwaliteit van onderwijs*. Amsterdam: Gopher.